כיתות ז'-ט' | חגים ומועדים | שיעור 4 מתוך 4 | 45 דק'

מתאים לממלכתי ולחמ"ד. בחמ"ד המסורת רואה את המקורות כמשלימים זה את זה, ואפשר להרחיב בברכת "שעשה ניסים" ובמשמעות ההלל וההודאה; בממלכתי אפשר להרחיב בקריאה היסטורית-ביקורתית ובשאלות של חופש וזהות בימינו.

שלושה מקורות לחג אחד: ספר מקבים, הגמרא ו"על הניסים"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו שלושה מקורות לחנוכה ויזהו מה כל אחד מספר ומה הוא מדגיש: ספר מקבים א, התלמוד הבבלי (שבת כא ע"ב) ותפילת "על הניסים"
- התלמידים יבחינו בין מה שכתוב במקור לבין פרשנות או השערה של חוקרים ומפרשים
- התלמידים יכתבו טיעון קצר על אחד מערכי החג: אור, חירות או זהות

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה אנחנו בעצם חוגגים בחנוכה: נס, ניצחון, או את האומץ לשמור על מי שאנחנו?

בכיתות ז'-ט' זו השאלה המרכזית של השיעור: כל מקור עונה עליה אחרת.

📖 הסבר למורה

לחנוכה יש כמה מקורות, וכל אחד נכתב בזמן אחר ולמטרה אחרת. **ספר מקבים א** נכתב בתקופת החשמונאים (המאה השנייה לפני הספירה) ומספר על הגזירות, המרד, הניצחון וחנוכת המזבח שנמשכה שמונה ימים. אין בו סיפור על פך השמן. **ספר מקבים ב** מספר שחגגו שמונה ימים "כימי חג הסוכות". **התלמוד הבבלי** (שבת כא ע"ב), שנערך מאות שנים אחר כך, שואל "מאי חנוכה?" ועונה בסיפור פך השמן שדלק שמונה ימים. **"על הניסים"**, שנאמר בתפילה ובברכת המזון, מודה על הניצחון של "מעטים" מול "רבים" ומזכיר שהדליקו נרות בחצרות המקדש.

מה כתוב ומה פירוש. כתוב: מקבים א מסביר את שמונת הימים בחנוכת המזבח; הגמרא מסבירה אותם בנס השמן; "על הניסים" מדגיש את הישועה במלחמה. **פרשנות (של חוקרים):** יש חוקרים שמציעים שחז"ל העדיפו להדגיש את נס השמן ולא את הניצחון הצבאי, בין השאר בגלל יחסם המורכב לשושלת החשמונאים המאוחרת ובגלל המצב אחרי המרידות ברומאים. זו השערה, לא עובדה שכתובה במקורות. **פרשנות מסורתית:** המקורות משלימים זה את זה: הניצחון הוא הנס הגלוי, ונס השמן הוא סימן שהקב"ה היה עם המטהרים את המקדש, ולכן קבעו להדליק נרות. בכיתה מציגים את שתי הדרכים בכבוד, ונותנים לתלמידים לראות שהשאלה "מה מדגיש כל מקור" מעניינת בלי להכריע מי צודק.

ערכים. בסוף השיעור מחברים את המקורות לשלושה ערכים שעולים מהם: **אור** (הנרות, ופרסום הנס), **חירות** (החופש לחיות לפי הדת והתרבות שלך, מול "תורה אחת וחוקה אחת" שכפה המלך) ו**זהות** ("לא כן אנכי ומשפחתי"). התלמידים כותבים טיעון קצר על ערך אחד.

📜 המקורות (כולם מתוך ספריא)

ההבדלים בין המקורות הם הנושא של השיעור, ולכן כדאי לקרוא אותם זה לצד זה.

מקור 1: ספר מקבים א, ד (תרגום פרענקיל)

(נא) ויהי ביום החמישי ועשרים לחדש התשיעי הוא כסלו, בשנת שמונה וארבעים ומאה, וישכימו בבוקר ויעלו עולות על המזבח החדש כמשפט.

(נב) ויחנכו את המזבח בעצם היום אשר טמאו אותו הגויים, ויהללו לה' בשירים ובכינורות בחלילים ובמצלצלים.

(נג) ויפלו על פניהם וישתחוו לה' על אשר נתן להם עוז ותשועה.

(נד) ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים, ויעלו עולות ותודות בשמחת לבבם.

(נז) ויצווה יהודה ואחיו וכל קהל ישראל לחוג את חנוכת המזבח ביום החמישה ועשרים לחדש כסלו שמונת ימים מדי שנה בשנה בהלל ובתודה לה'.

מקור 2: ספר מקבים ב, י (תרגום פרענקיל)

(ח) ומאת ה' הייתה זאת לחטא את הבית בעצם היום ההוא אשר טימאו אתו הגויים, והוא יום העשרים וחמשה לירח כסלו.

(ט) ויחוגו חג לה' שמונת ימים כימי חג הסוכות, ויזכרו את הימים מקדם בחגגם את חג הסוכות בהרים ובמערות, ויתעו בישימון כבהמות שדה.

מקור 3: תלמוד בבלי, שבת כא ע"ב

מַאי חֲנוּכָּה? דְּתָנוּ רַבָּנַן: בְּכ"ה בְּכִסְלֵיו יוֹמֵי דַחֲנוּכָּה תְּמָנְיָא אִינּוּן דְּלָא לְמִסְפַּד בְּהוֹן וּדְלָא לְהִתְעַנּוֹת בְּהוֹן. שֶׁכְּשֶׁנִּכְנְסוּ יְוָונִים לַהֵיכָל טִמְּאוּ כָּל הַשְּׁמָנִים שֶׁבַּהֵיכָל. וּכְשֶׁגָּבְרָה מַלְכוּת בֵּית חַשְׁמוֹנַאי וְנִצְּחוּם, בָּדְקוּ וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא פַּךְ אֶחָד שֶׁל שֶׁמֶן שֶׁהָיָה מוּנָּח בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל, וְלֹא הָיָה בּוֹ אֶלָּא לְהַדְלִיק יוֹם אֶחָד. נַעֲשָׂה בּוֹ נֵס וְהִדְלִיקוּ מִמֶּנּוּ שְׁמוֹנָה יָמִים. לְשָׁנָה אַחֶרֶת קְבָעוּם וַעֲשָׂאוּם יָמִים טוֹבִים בְּהַלֵּל וְהוֹדָאָה.

מקור 4: "על הניסים" לחנוכה (נוסח אשכנז)

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם רַבְתָּ אֶת־רִיבָם דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפُרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר־כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במקור במפורש, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא הדרך היחידה.

כתוב: "מַאי חֲנוּכָּה" ... "נַעֲשָׂה בּוֹ נֵס וְהִדְלִיקוּ מִמֶּנּוּ שְׁמוֹנָה יָמִים"

פירוש אפשרי (פרשנות): הגמרא מסבירה את שמונת הימים בנס השמן. לפי פרשנות של חוקרים, היא בחרה להדגיש את הנס ולא את המלחמה; לפי הפרשנות המסורתית, היא משלימה את סיפור הניצחון.

כתוב: "ויחוגו את חנוכת המזבח שמונת ימים"

פירוש אפשרי (פרשנות): לפי מקבים א, שמונת הימים הם ימי חנוכת המזבח. מקבים ב מוסיף את ההשוואה לחג הסוכות. (את הקשר לסוכות חוקרים מסבירים כחג שלא נחגג בזמנו בגלל המלחמה; זו פרשנות של המשפט במקבים ב.)

כתוב: "מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים"

פירוש אפשרי (פרשנות): "על הניסים" רואה בניצחון עצמו נס: המעטים והחלשים ניצחו. ההדלקה מוזכרת בו רק במשפט אחד, בסוף.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דפי מקורות (4 מקורות), טבלת השוואה (על הלוח או בדף), דף עבודה

1. פתיחה: כותבים על הלוח "מאי חנוכה?" (מה זה חנוכה?) ומבקשים מכל תלמיד לכתוב תשובה במשפט אחד. אוספים כמה תשובות ומראים שיש כמה סוגים: נס, ניצחון, אור. (5 דקות)

2. קריאה בקבוצות: ארבע קבוצות, כל אחת מקור אחד. כל קבוצה עונה: מי כתב (בערך) ומתי, מה קרה לפי המקור, מה הסיבה לשמונה ימים, ומה המקור מדגיש. (12 דקות)
3. מליאה: ממלאים יחד טבלת השוואה על הלוח (מקור · מה קרה · למה שמונה ימים · מה מודגש). מזהים מה משותף לכל המקורות (כ"ה בכסלו, שמונה ימים, טיהור המקדש, הודאה). (10 דקות)
4. כתוב / מפרשים: המורה מציג את שתי דרכי ההסבר להבדלים (השערה של חוקרים, ופרשנות מסורתית). התלמידים מסמנים בטבלה מה כתוב ומה פרשנות. (8 דקות)
5. כתיבה: טיעון קצר (4-5 שורות) על אחד הערכים: אור, חירות או זהות, עם ציטוט ממקור אחד לפחות. (7 דקות)
6. כרטיס יציאה. (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. לפי ספר מקבים א, למה חגגו שמונה ימים? ולפי הגמרא?
2. מה "על הניסים" מונה כניסים? ציינו שלושה צמדים ("גבורים ביד חלשים"...)
3. איזה פרט מופיע בכל המקורות?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, הגמרא פותחת בשאלה "מאי חנוכה?", כאילו החג לא מוכר?
2. הסבירו את ההבדל בין "מה כתוב במקור" לבין "השערה של חוקרים" בעזרת דוגמה מהשיעור.

הערכה (מה דעתי?)

1. איזה מהערכים, אור, חירות או זהות, הכי רלוונטי לחיים שלכם היום? נמקו.
2. האם לדעתכם חג צריך לזכור את כל הסיפור, או שמותר לו להדגיש רק חלק? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלה הגדולה ולתשובות מהפתיחה. כל תלמיד משלים: "אחרי שקראתי את המקורות, אני חושב/ת שבחנוכה חוגגים בעיקר את... כי...". מדגישים: ההבדלים בין המקורות לא מבטלים את החג; הם מראים שלחג יש כמה שכבות.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. מקור אחד והדבר שהוא מדגיש: _____
2. שאלה שעדיין מעניינת אותי על חנוכה: _____

💡 הערות למורה

חשוב לא להציג את ההבדלים כ"סתירה" שמוכיחה שמקור אחד שקרי. מקורות שונים נכתבו לצרכים שונים. בכיתות חמ"ד כדאי להציג את הפרשנות המסורתית בהרחבה, ובכיתות ממלכתיות אפשר להרחיב בקריאה ההיסטורית; בשני המקרים מסמנים בבירור מה כתוב ומה פרשנות.

מספרי הפסוקים במקבים כאן הם לפי התרגום שבספריא; בתרגומים אחרים (למשל בתרגומים עם מספור לפי הנוסח היווני) הם שונים במעט. אם התלמידים מחפשים בתרגום אחר, שימו לב לכך.

למתקשים: הטבלה מוכנה חלקית (הגרסה עם תמיכה). למתקדמים: להוסיף את "הנרות הללו" ולבדוק לאיזה מקור הוא קרוב יותר.

📝 בדף העבודה

שלושה מקורות לחג אחד: טבלת השוואה, שאלות על המקורות, הבחנה בין כתוב לפרשנות וטיעון קצר. 7 משימות, ומחוון מלא בעמוד השני.

בסוף הדף ★ שאלת אתגר, ויש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, משפטי פתיחה, פחות שאלות, ומחוון משלה). בסוף כל דף: כרטיס יציאה.

מקורות

- ספר מקבים א, בתרגום יצחק זעקיל פרענקיל ("כתובים אחרונים", נחלת הכלל), מתוך ספריא. המספור הוא לפי המהדורה הזאת; בתרגומים אחרים מספרי הפסוקים שונים מעט.
- ספר מקבים ב, י, בתרגום יצחק זעקיל פרענקיל ("כתובים אחרונים", נחלת הכלל), מתוך ספריא. המספור לפי המהדורה הזאת.
- התלמוד הבבלי, מסכת שבת כא ע"ב, נוסח מנוקד (מהדורת ויליאם דייווידסון), מתוך ספריא: sefaria.org.il/Shabbat.21b
- "על הניסים" לחנוכה, נוסח אשכנז (סידור מצודה), מתוך ספריא. הוסרו רק סימני הטעמה (סגול עליון) שהמהדורה מסמנת בהם שווא נע; האותיות והניקוד כמו במקור.
- ההסברים להבדלים בין המקורות מוצגים בשיעור כפרשנות (של חוקרים ושל המסורת), ולא כעובדה.

מחוון: שלושה מקורות לחג אחד

1. מקבים א: טיהרו את המקדש וחנכו מזבח חדש אחרי הניצחון; שמונה ימים = ימי חנוכת המזבח. הגמרא: מצאו פך שמן אחד טהור שהספיק ליום אחד; שמונה ימים = הנס שהשמן דלק שמונה ימים. על הניסים: הניצחון במלחמה כנס (מעטים מול רבים), ובסוף טיהור המקדש והדלקת נרות.
2. ג. התלמוד הבבלי, שבת כא ע"ב.
3. שניים מתוך: "רבים ביד מעטים", "טמאים ביד טהורים", "רשעים ביד צדיקים", "זדים ביד עוסקי תורתך".
4. למשל: כ"ה בכסלו (מקבים א, מקבים ב); שמונה ימים (מקבים א, מקבים ב, גמרא, על הניסים); טיהור המקדש (כולם); הלל והודאה (מקבים א, גמרא, על הניסים).
5. כ · פ · כ · פ.
6. תשובה אישית. מחוון: ערך מוגדר בבירור (1), קשר לחנוכה (1), ציטוט מדויק ממקור (1), נימוק משלי או דוגמה מהיום (1), כתיבה ברורה (1).
7. תשובה פתוחה. הסברים אפשריים: כל מקור נכתב בזמן אחר ולמטרה אחרת; המסורת שמרה כמה צדדים של אותו אירוע; כל דור הדגיש את מה שהיה חשוב לו. לקבל כל הסבר מנומק.